Measuring the Effectiveness of Programs and Activities Conducted in the Field of Sustainable Employment

Case Study: General Welfare Department of Kermanshah Province

Mehdi Talaei*: Ph.D. of entrepreneurship, Razi University, Kermanshah, Iran. m.talaei@razi.ac.ir
Hadis Rezaei: Master of entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. hadis.rezaee2014@gmail.com
Fatemeh Parvin: M.A. of Information Technology Management (Electronic Business), Razi University, Iran. f.parvin@stu.razi.ac.ir

Abstract

Introduction: The Welfare Organization plays a crucial role in empowering its clients by providing opportunities for creating employment. Creating employment for people with disabilities is a key focus for the organization, as well as a priority for governments' social and welfare policies. Professional empowerment of people with disabilities involves gaining society's trust in their abilities, which is the ultimate goal of this process. This study aims to assess the effectiveness of the programs and activities of the General Welfare Department of Kermanshah province in establishing sustainable employment opportunities for people with disabilities.

Methods: This research used a qualitative approach for content analysis. The study included experts, managers, and clients, and in-depth interviews were conducted to collect information. The samples were purposefully selected.

Results: The research findings revealed several factors that have impacted the effectiveness of welfare department programs and activities. These include centralized planning, programs not addressing the needs of the disabled, incorrect diagnosis of needy clients, lack of organizational cohesion in first step, providing facilities based on the needs, insufficient funds in second step, discrimination in service provision, inadequate cooperation from other organizations, lack of supervision over loan payments, and financial problems faced by clients in third step.

Conclusions: The examination of experts, managers, and clients' statements and content suggests that the General Welfare Office's programs and activities have a moderately effective impact on creating sustainable employment.

Keywords

Sustainable Employment, Effectiveness, Owen Model, Welfare

*Corresponding Author
Study Type: Original
Received: 7 Nov 2021
Accepted: 26 Jul 2022

Please cite this article as follows: Talaei M, Rezaei H, and Parvin F. Measuring the effectiveness of programs and activities conducted in the field of sustainable employment. Case study: General welfare department of Kermanshah province. Quarterly Journal of Social Work. 2023; 12 (3); 52-64

[Downloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

سنجش میزان اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های انجام شده در زمینه اشتغالزایی پایدار

موردمطالعه: اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه

مهدی طلایی*: دکترای کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. m.talaei@razi.ac.ir

حدیث رضایی: کارشناسی ارشد کارآفرینی، دانشگاه تهران، ایران. hadis.rezaee2014@gmail.com

فاطمه پروین: کارشناسی ارشد مدیریت فناوری اطلاعات (گرایش کسب و کار هوشمند)، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. fatemeh_parvin@modares.ac.ir

واژگان کلیدی

اشتغال پایدار، اثربخشی، مدل اوون، بهزیستی

* نویسنده مسوول

نوع مطالعه: پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۴

چکیده

پیشگفتار: یکی از مهمترین وظایف سازمان بهزیستی درزمینه توانمندسازی مددجویان خود، فراهم نمودن راه‌های ایجاد اشتغال است. از طرفی اشتغال معلولین به‌عنوان مهمترین جامعه هدف این سازمان، یکی از برنامه‌های اصلی و سیاست‌های اجتماعی و رفاهی دولت‌ها به‌شمار می‌رود. فرآیند توانمندسازی حرفه‌ای و شغلی معلولین، جلب اعتماد افراد جامعه به توانایی‌های معلولین است و در حقیقت این اعتماد نتیجه کلی این فرآیند است. هدف پژوهش حاضر، ارزشیابی و تعیین اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه در راستای ایجاد اشتغال پایدار برای معلولین است.

روش: این پژوهش از روش تحلیل محتوا با رویکرد کیفی انجام‌شده است. جامعه مورد مطالعه را سه گروه کارشناسان، مدیران و مددجویان تشکیل داده و برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار مصاحبه عمیق استفاده گردید. نمونه‌های مورد مطالعه به‌صورت هدفمند انتخاب شدند.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که برنامه‌ریزی متمرکز، پاسخگو نبودن این برنامه‌ها به نیاز معلولین، تشخیص ناصحیح در مددجویان محتاج و نبود انسجام سازمانی در تحلیل گام اول مدل پژوهش و عرضه تسهیلات بر مبنای نیاز، کمبود اعتبارات در تحلیل گام دوم و تبعیض در خدمت دهی، همکاری نامناسب سایر ارگان‌ها، نظارت نداشتن بر پرداخت وام و مشکلات مالی مددجویان در تحلیل گام سوم، ازجمله عواملی هستند که میزان اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره بهزیستی را تحت تاثیر قرار داده است.

پی‌آمد: نتیجه بررسی و تحلیل مطالب و اظهارات کارشناسان، مدیران و مددجویان، نشان می‌دهد که اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در خصوص ایجاد اشتغال پایدار در سطح متوسطی قرار دارد.

نحوه استناد به مقاله

مهدی طلایی، حدیث رضایی و فاطمه پروین. سنجش میزان اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های انجام شده در زمینه اشتغالزایی پایدار (مورد مطالعه: اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه). فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۱۴۰۲؛ ۱۲ (۳): ۶۴-۵۲

[Downloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

دیباچه

در عصر دانش برای بهره‌مندی پایدار از ظرفیت‌های منبع دانش باید برای ایجاد، بهره‌برداری، ذخیره‌سازی، نشر و تسهیم دانش برحسب اهداف راهبردی و مطابق با منطق و سازوکارهای اقتصادی، برنامه‌ریزی و تدبیر کرد.[۱] روند رو به رشد جمعیت در سه دهه گذشته بیکاری را به یک معضل جدی و یک پدیده مخرب اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تبدیل نموده که رفع آن همواره ازجمله دغدغه‌های برنامه‌ریزان بوده است.[۲] اگرچه دولت طی سال‌های اخیر با به‌کارگیری منابع، دانش، دارایی‌ها و سرمایه‌های ارزشمند خود، قدم‌هایی را برای ایجاد فرصت‌های شغلی و کاهش نرخ بیکاری و درواقع کنترل این معضل داشته و نرخ رشد جمعیت افزایش یافته است. عرضه نیروی کار در کل کشور و به‌تبع آن در استان‌ها در طول دهه‌های گذشته تحولات شگرفی پیداکرده است. تعیین‌کننده‌های عرضه نیروی کار از عوامل متعددی تشکیل یافته است، اما در یک بحث ساده می‌توان عرضه نیروی کار را نشان‌دهنده تعداد افرادی دانست که در دستمزدهای متعارف وارد بازار کار می‌شوند. با این مقدمه می‌توان گفت، بر اساس اطلاعات سرشماری سال ۱۳۹۰، عرضه نیروی کار بیست و چهار و یازده صدم میلیون نفر، تقاضای نیروی کار بیست و پنجاه و دو صدم میلیون نفر، جمعیت بیکار سه و پنج دهم میلیون نفر، نرخ بیکاری برابر با چهارده و هشت دهم درصد، نرخ مشارکت معادل باسی و هشت و یک دهم درصد است. البته بر اساس برآوردهای غیررسمی در سال ۱۳۹۰، عرضه نیروی کار بیست وشش و هفتاد و پنج صدم میلیون نفر، تقاضای نیروی کار بیست و دو میلیون نفر، جمعیت بیکار چهار و هفتاد و پنج صدم میلیون نفر، نرخ بیکاری هفده و پنج دهم درصد، نرخ مشارکت چهل و دو و دو دهم درصد است.[۳]

داشتن یک شغل پایدار باعث ایجاد نظم در زندگی شده و معاشرت با افرادی به‌جز اعضای خانواده، باعث ارتقا مهارت‌های اجتماعی و فردی می‌شود این‌روش امروزه در بسیاری از کشورهای دنیا ازجمله سوئد مورداستفاده قرارگرفته است.[٤] قانون اساسی که درواقع قرارداد اجتماعی بین حکومت و شهروندان ایرانی است، به‌کار و شغل شهروندان اهمیت خاصی می‌دهد و جهت رفع مشکل اشتغال معلولان کشور، اداره بهزیستی را بنا نموده است. از آن‌جا که تضمین حقوق بشر برای افراد دارای معلولیت گام مهمی در جهت تحقق اهداف توسعه هزاره سازمان ملل است.[۵] با کمک فرایند توانمندسازی، به افراد کمک می‌کنیم تا بر احساس ناتوانی و درماندگی خویش چیره شوند، تواناسازی در این معنی به بسیج انگیزه‌های درونی افراد منجر می‌شود.[٦] ازاین‌رو امر اشتغال معلولین یکی از برنامه‌های اصلی و سیاست‌های اجتماعی و رفاهی دولت‌ها به‌شمار می‌رود و اهمیت اثرات اجرای موفقیت‌آمیز آن توسط سازمان بهزیستی در همه بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی امری بدیهی به‌نظر می‌رسد.

عرضه نیروی کار استان کرمانشاه ازچهارصد و هفتاد و هفت هزار و سیصد و شصت و پنج نفر در سال ۱۳۷۵ به ششصد و شانزده هزار و نه‌صد و چهل و شش نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش‌یافته، به‌طوری‌که سالانه دو و شش دهم درصد رشد داشته است. این در حالی است که رشد عرضه نیروی کار کل کشور در همین دوره معادل سه و نه دهم درصد بوده است. عرضه نیروی کار استان کرمانشاه در سال ۱۳۸۹ به ششصد و پنجاه و هشت هزار نفر و نرخ مشارکت منابع انسانی در فعالیت‌های اقتصادی به سی و نه و هشت دهم درصد افزایش‌یافته است.[۷] مطابق نتایج به‌دست‌آمده در سرشماری رسمی کشور در سال ۱۳۹۵، نرخ مشارکت اقتصادی در جمعیت ده ساله و بیشتر در کل کشور چهل و چهار دهم درصد بوده است. این شاخص در بین مردان شصت و چهار و نه دهم درصد و بین زنان پانزده و نه دهم درصد محاسبه‌شده است. درصورتی‌که جمعیت پانزده ساله و بیشتر، جمعیت در سن کار فرض شود، نرخ مشارکت اقتصادی در کل کشور چهل و چهار و یک دهم درصد به‌دست‌آمده است. بررسی اجمالی این روند نشان از نرخ مشارکت اقتصادی ضعیف در کشور دارد. درواقع چالش اساسی در بخش اشتغال و معضلات مشرف بر موضوع، یک مشکل ملی است که این مشکل در استان‌های محروم و مرزنشین شکل جدی‌تری به خود گرفته و به‌عنوان یکی از مهمترین دغدغه‌های استان‌ها، مطرح می‌باشد. استان کرمانشاه نیز از این موضوع مستثنا نیست. در این راستا برخی از سازمان‌ها و ادارت مانند اداره کل بهزیستی که دارای جمعیت قابل‌توجه افراد تحت پوشش می‌باشد، لزوم برنامه‌ریزی مدون برای ایجاد اشتغال این قشر را اجتناب‌ناپذیر دانسته است. این موضوع در خصوص توانمندسازی معلولین به‌عنوان یکی از بزرگترین جوامع هدف سازمان بهزیستی برای اشتغال، بسیار جدی‌تر است. مطابق ارزیابی برنامه توسعه سازمان ملل، بیست درصد از مردم فقیر در جهان به اشکال مختلف دچار معلولیت‌اند.

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

این موضوعـات، باعث می‌شـود که جامعه جهانـی، وضعیت و حقـوق معلولین را مورد اهتمام جدی قرار دهد و با تصویب و اجرای قوانین مبتنی بر توانبخشـی، آموزش، اشتغال، امنیت شـغلی، درآمد مناسـب و غیره، سعی در کاهش شکاف‌ها و بهبود وضعیت جاری نماید.[۸] در نهایت با همه تلاش‌های صورت گرفته از طرف دستگاه‌های اجرایی، متاسفانه برنامه‌ها و فعالیت‌های تدوین شـده به ایجاد اشـتغال پایـدار منجر نشـده و اثرگذاری آن در کاهش نرخ بیکاری مشـهود نیسـت. در پژوهـش حاضر ابتـدا برنامه‌هـای اداره کل بهزیستی اسـتان کرمانشـاه در جهت ایجاد اشـتغال پایدار بررسـی گردید و سپس میزان اثربخشـی برنامه‌ها و فعالیت‌ها، موردسنجش قرار گرفت و پس از آن در تعریف اثربخشی، اهـداف سـازمان در نیل به هـدف موردنظر به‌صـورت وضـع مطلوب سـازمان در آینده تعریف شـد و پاسـخ مناسب پاسـخی برای حـل ایـن مسـاله به‌دسـت آمد. شـیبانی و همکاران۱۳۹۹ در پژوهشـی با عنوان اهمیت و جایگاه اشتغال در توانمندسازی معلولین در یـک تحقیق تحلیلی-توصیفـی، بیان می‌کند که معلولین در انتخاب شغل مناسب و پایدار چالش‌هـای زیـادی را تجربـه می‌کننـد که منشـا بسـیاری از آنان نگرش منفی جامعه به پدیده معلولیت اسـت. این‌که معلولین ناتوان هسـتند و ازآن‌جایی‌که پروسـه توانمندسازی به‌عنوان شرط لازم بهره‌مندی از شغل پایدار، فرآینـدی فردی و اجتماعی اسـت. از طرفی در بعد فردی، توانمندسازی راه‌کارهایی نظیر ایجـاد اعتمادبه‌نفس و خودبـاوری، آموزش مهـارت برقراری ارتباط موثر و مفید، ارزیابی اسـتعدادها و توان‌سنجی، ارتقا و مهارت‌های تخصصی و حرفه‌آموزی، مشارکت و درگیری در تصمیم‌سازی و مسوولیت‌پذیری تجارب و اطلاعات لازم مهم و مورد تاکید است.[٤]

دیهـار۲۰۱۷ در پژوهشـی با عنوان اشـتغال معلولین بنگلادشی، یک مطالعه اکتشافی بر انگیزه اشتغال و چالش‌های آن که بر روی چهل کارآفرین معلول انجام گردید، انگیزه‌ها و چالش‌های اشـتغال را شناسایی کردند، یافته‌ها نشان داد که برای شـاغلین، دارای معلولیت، پذیرش اجتماعی، توانمندسازی اقتصادی و وجود فرصت‌های شغلی از عوامل انگیزشی و موانع شخصی، محیطی، عملیاتی و زیرساختی از موانع اشتغال برای معلولان است.[۹]

موسیدا۲۰۱٦ در مقاله‌ای با عنوان معلولیت و اشتغال سراسر کشورهای مرکزی و شـرقی اروپا، دریافت برای توانمندسـازی معلولان، بایسـتی موانع اشـتغال در هشـت حوزه ازجمله دسترسی، مشـارکت، برابری، تحصیلات دانشگاهی و آموزش، امنیت اجتماعی، سلامت و دسترسی به فرصت‌ها و تهدیدهای بازار برطرف شود.[۱۱] آدین۲۰۱۵ در پژوهشی با عنوان موانع اشـتغال معلولان در هندوسـتان، موانعی که کارآفرینان و شـاغلین معلول با آن دست‌وپنجه نرم می‌کنند را نشان داد و بیان داشت که توزیع ناعادلانه ثروت و رفاه یکی از چالش‌های اشـتغال است.[۱۳]

فرجامـی۱۳۹۰ در پژوهشـی بـا عنوان بررسـی عوامل موثر بر توسـعه خوداشتغالی پایدار بین مددجویان روستایی کمیته امداد شهرستان بیرجند نتیجه گرفت که داشـتن مهارت فنی و توان اجرایی، رسیدگی و نظارت مسـتمر بر طرح اجراشـده، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، داشتن تجربه شغلی و سن مددجو ازجمله عوامل موثر بر موفقیت در خوداشتغالی در بین مددجویان روستایی تحت پوشش کمیته امداد می‌باشد.[١٤]

شـیبانی و همکاران۱۳۹۹ در مقالـه‌ای تحت عنوان تاثیرات اشـتغال پایـدار معلولیـن با تاکیـد بر روشSE بیان داشـتند که هـدف تحقیق شناسـایی عوامل موثر در موفقیت اشـتغال پایدار برای رسـیدن به یک مدل جامع اشـتغال پایدار حمایتی برای اشـتغال معلولان بود تا در طی روند پژوهش، مهمترین این عوامل توسـط متخصص‌ها و صاحب‌نظرها شناسـایی شوند و سـپس تاثیر عوامل منتخب بر موفقیت اشتغال پایدار در راسـتای شناسایی فرصت‌های شغلی سـنجیده شود تا به مدل نهایی برای اشـتغال پایدار حمایتی دست یابند.[٤] موسوی۱۳۹۰ در مطالعه‌ای به تحلیل اثر تعاونی‌های دامداران بر اشتغال و تولید پرداختند. نتایج آنان نشـان داد که وام‌های اعطایی به تعاونی‌های دامداران تاثیر بسـیاری بر اشتغال و تنوع تولیدی در این بخش دارد.[۱۵] همچنین مرزبانی۱۳۹۰ نیز نشان داد تسهیلات اعطایی تاثیر به‌سزایی در میزان اشتغالزایی دارد.[١٦]

رحمانـی۱۳۹۰ نیز نشـان داد حمایـت دولت نقش مهمـی در فرایند شـکلگیری کسـب‌وکار و اشـتغال جوانـان دارد.[۱۷] نتایـج تحقیق مالمیر۱۳۹۲ در خصوص بررسـی پرداخت وام‌های اشـتغالزایی و تاثیر آن‌ها بر اقتصاد و پایدارسـازی مشـاغل خرد خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد... نیز نشـان داده اسـت که چهار متغیـر تجربه در زمینه طرح، امکانات و تجهیزات مورد نیاز، مشارکت اعضای خانواده و میزان تسهیلات بانکی قادر به تبیین هفتاد و پنج درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی موفقیت طرح خود کفایی است.[۱۸] مطالعات عبدالحسن۱۳۹۳ در

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

رابطه با مقایسه توانایی معلولین قبل و بعد از اجرای برنامه توانبخشی مبتنی بر جامعه نشـان داد، میانگین امتیاز توانایی شغلی معلولین افزایش‌یافته و مشخص‌شده است درصورتی‌که افراد معلول فعالیت‌های شغلی را آغاز و یا توسـعه دهند، می‌توانند ضمن کسب درآمد و استقلال از خانواده، ارتباط اجتماعی خود را نیز افزایش دهند.[۱۹] سپهرنیا۱۳۹۶ در مقاله‌ای تحت عنوان شناسـایی و اولویت‌بندی موانع اشتغال معلولان حرکتی در بخش خصوصی از دیدگاه کارآفرینـان با رویکرد دیماتل، بیان می‌کند که هدف از این طرح، شناسـایی و اولویت‌بندی موانع اشـتغال معلولان حرکتـی در بخش خصوصی از دیدگاه معلـولان و کارآفرینان به‌منظور یافتن راه‌حل‌هایی برای حذف یا کاهش این موانع است.[۲۰] نتایج مطالعه راندولـف۲۰۰٤ در آمریـکا در رابطه با انجمن‌های معلولان و جنسیت، نشان داد که میزان اشتغال زنان معلول‌درشرایط‌مشابه‌پایین‌ترازمردان‌معلول‌است.[۲۱] براش۱۹۹۹ و همکاران معتقدند که هر چه دسترسی افرادبه‌اعتبارات‌بانکی‌ووام‌بیشتروآسانترباشدتوسعه‌و تمایل‌به‌سمت‌این‌نوع‌کسب‌وکارهانیزبیشتراست.[۲۲] هدف پژوهش حاضر، ارزشیابی و تعیین اثربخشی برنامه‌هاوفعالیت‌های‌اداره‌کل‌بهزیستی‌استان‌کرمانشاه درراستای‌ایجاداشتغال‌پایداربرای‌معلولین‌است.

روش

در این مطالعه، روش تحقیق تحلیل محتوا به خدمت گرفته‌شده است که روشی توصیفی-استنباطی است. مطالعه برحسب هدف از نوع تحقیقات بنیادی اسـت و در آن برای بررسی اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی کرمانشاه در ایجاد اشـتغال پایدار از مدل اووَن۱۹۹۳ اسـتفاده شد.[۲۳] یکی از جامعترین الگوها درزمینه ارزشیابی بر مبنای هدف، مدل اوون۱۹۹۳ است که رهیافت‌های ارزشیابی را در پنج فرم طبقه‌بندی می‌کند که عبارت‌اند از: ارزشیابی برای ارزیابی اثرات، ارزشیابی برای مدیریت برنامه، ارزشیابی فرآیند، ارزشیابی برای شفافسازی طرح برنامه، و ارزشیابی برای توسعه برنامه. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش را سـه گروه؛ جامعه هدف سـازمان یا معلولانی که از خدمات اشتغالزایی استفاده نموده-اند، کارشناسـان اداره کل بهزیسـتی، و مدیران آن تشـکیل دادند؛ که مجموعا هفتصد و نود نفر از مددجویان و بیسـت نفر از کارشناسان و مدیران اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه بودند. در پژوهش حاضر نیز جهت شناسایی نمونه‌های مورد مطالعه از روش نمونه‌گیری هدفمند با تکنیک گلوله برفی اسـتفاده گردید که با چهارده نفر از مددجویان و شـش نفر کارشناسان و مدیران به اشـباع نظری دست یافتیم. ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه عمیق، مصاحبه‌های فردی و گروهی بوده است. بـرای تجزیه‌وتحلیل متن مصاحبه از روش تحلیل محتوای ادراکی اسـتفاده شـد. به‌منظور تعییـن روایی و پایایی پژوهش از روش مثلث‌سازی و تکنیک کنترل اعضا، حداکثر تنوع در انتخاب نمونه‌ها شامل؛ تنوع در انتخاب مشارکت‌کننده‌ها که در انتخاب افراد تحت پوشش با سنین مختلف و مدیریان و کارشناسان با تخصص مختلف، استفاده شد، البته داده‌های کیفی نیز توسط افراد متخصص مورد بازبینی نیز قرار گرفت.

یافته‌ها

در ایـن قسـمت یافته‌های پژوهش در چهـار بخش که برگرفته از نظرات مصاحبه‌شـوندگان در خصـوص گام‌های مدل اوون۱۹۹۳ است؛ به تفکیک آورده شده است.

گام اول آیا برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه با نیازهای مددجویان منطبق است؟

هدف از گام اول مدل اوون۱۹۹۳ در این پژوهش، ارزشـیابی برای توسـعه برنامه می‌باشـد. به این مفهوم که آیا برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیسـتی با نیازهای مددجویان منطبق اسـت؟ آیا از مددجویان نظرخواهی شده است؟ آیا نیازسنجی صورت پذیرفته اسـت؟ همان‌طور که در جدول شماره یک مشـاهده می‌گردد، برنامه‌ریزی متمرکز، پاسخگو نبودن برنامه به نیاز تمام مخاطبان، تشـخیص نادرسـت در مددجویان محتاج و نداشتن انسجام سازمانی ازجمله عواملی هستند که میزان اثربخشـی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره بهزیسـتی را تحت تاثیر قرار داده‌اند. در ادامه به تشـریح کامل هر یک از موارد زیر پرداخته‌شده است.

برنامه‌ریزی متمرکز: مصاحبه‌شـوندگان با کدهای M۱۵,M۱٦,M۱۷ بیان داشتند که برنامه‌ها و دستورالعمل‌ها به‌صورت از بالا به پایین عرضه گردیده و از نقطه نظرات کارشناسـان اسـتانی در سطح محدودی استفاده‌شده است. بنابراین می‌توان این‌گونه بیان داشـت، ازآن‌جایی‌که برنامه بدون دخالت مسـوولین استانی و بدون توجه به نیاز مددجویان طراحی می‌گردد،

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

این امر اثربخشی برنامه و فعالیت‌ها را تحت تاثیر قرار داده و از اثربخشی برنامه و فعالیت موجود می‌کاهد. در همین زمینه کارشناس با کد M۱۷ بیان داشت: «یکی از خطاهایی که داریم این است که مجری سیاستی هستیم که از بالا برای ما طراحی‌شده است، به‌عبارتی یک روش داریم که مجبوریم بر اساس آن پیش برویم چون ارزیابی عملکرد ما با آن سنجیده می‌شود.»

پاسخگو نبودن برنامه به نیاز همه مددجویان: برخی از مصاحبه‌شوندگان با کدهای M۲,M۳,M٤,M۷,M۱۱,M۱٤ حاضر در پژوهش بیان داشتند که وجود محدودیت در عرضه خدمات از دیگر نقایص برنامه و فعالیت‌های بهزیستی درزمینه اشتغال پایدار است. بر اساس اظهارات کارشناسان وجود محدودیت منجر به عرضه نشدن خدمات به مددجویانی شده است که توانایی انجام اشتغال در زمینه‌های مختلف را دارند. وجود محدودیت در عرضه خدمات به‌نوعی بر اثربخشی برنامه و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی تاثیرگذار بوده و همین امر منجر به کاهش اثربخشی برنامه و فعالیت‌ها شده است. مصاحبه‌شونده با کد M٤ در همین زمینه اظهار داشت: «ما در بحث آماده‌سازی شغلی برای خیلی از معلول‌های حسی (بینایی و شنوایی) چون سنشان کمتر از هجده سال است، و چون آنان جز افراد جویای کار ما محسوب نمی‌شوند، ما نمی‌توانیم به اعضای خانواده آنان تسهیلات پرداخت کنیم.»

تشخیص نادرست مددجویان محتاج: سه نفر از مصاحبه‌شوندگان با کدهای M۱۳,M۱۸,M۲۰در پژوهش بیان داشتند که یکی از ضعف‌ها و کاستی‌های برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در خصوص برنامه‌های شغلی، تشخیص نادرست مددجویان محتاج می‌باشد. درواقع خدمت‌رسانی به مددجویان محتاج خارج از اولویت، منجر به کاهش اثربخشی برنامه و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی شده است، چراکه توجه لازم به مددجویان اولویت‌دار می‌تواند در افزایش اثربخشی برنامه و فعالیت‌ها اثر مثبتی داشته باشد. در این زمینه شرکت‌کننده کد M۲۰ این‌گونه بیان داشت: «یکی دیگر از مشکلات اساسی ما این است، کسی که مغازه دارد حداقل یک شغل دارد و اشتباه ما این است که به او هم وام اشتغالزایی می‌دهیم. بهتر است ما بیایم حمایت خود را بگذاریم روی کسانی که هیچ شغلی ندارند و می‌خواهند شغلی ایجاد کنند.»

نداشتن انسجام سازمانی: در این زمینه باید عنوان داشت که یک دستورالعمل شفاف در خصوص تعیین وظایف و نقش‌ها وجود ندارد، و همین امر موجب گردیده معاونت‌ها در خصوص نقش و وظیفه خود با ناهماهنگی مواجه گردند. از نگاه چهار نفر از مددجویان و کارشناسان و مدیران با کدهای M۳,M٦,M۱٥,M۱٦ ابهام در وظایف و نقش‌ها، و ارتباط ناشفاف بین ارگان‌های مربوطه منجر به کاهش اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی شده و این ناهماهنگی منجر به دل‌زدگی و دلسردی مددجویان نیز شده است. در این خصوص یکی از مددجویان با کد M٦ اظهار داشت: «ما از برنامه‌های و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در خصوص اشتغالزایی استقبال می‌کنیم، اما متاسفانه چون در بحث ارتباط بین ارگان‌ها تعامل مناسبی وجود ندارد و این تعامل از قبل صورت نمی‌گیرد این نبود تعامل موجب کاهش اثربخشی برنامه‌ها گردیده است.»

گام دوم آیا برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه در زمینه اشغال قابلیت اجرایی دارد؟

هدف از گام دوم مدل اوون۱۹۹۳ در این پژوهش، ارزشیابی برای شفافسازی برنامه می‌باشد. درواقع این گام به‌دنبال این است که مشخص گردد. آیا برنامه قابلیت اجرایی دارد یا خیر؟ آیا برنامه، برنامه مناسب و خوبی است؟ درواقع این گام به‌دنبال شفافسازی برنامه می‌باشد. همان‌طور که در جدول شماره دو مشاهده می‌گردد، عرضه تسهیلات بر مبنای نیاز، کمبود اعتبارات و وارد نمودن مددجویان در یک دوره باطل از جمله عواملی است که اثربخشی برنامه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. در ادامه به تحلیل هر یک از موارد فوق پرداخته‌شده است.

ارائه تسهیلات بر اساس نیاز: مصاحبه‌شوندگان با کدهای M۳,M۱۷,M۱۸ بیان داشتند که تا عمل نیازسنجی صورت نپذیرد، تسهیلاتی پرداخت نمی‌گردد و عرضه تسهیلات را منوط به‌عمل نیازسنجی دانسته‌اند. کارشناسان و مدیران، برنامه و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی را در این زمینه اثربخش ارزیابی نمودند، اما در اظهارات مددجویان مشخص گردید که برنامه کاملا منطبق با نیاز مددجویان نیست و درمجموع اثربخشی برنامه و فعالیت‌ها را متوسط ارزیابی نمودند و انتظار داشتند در این زمینه توجه جدی به نیازهای آنان گردد. کارشناس کد M۱۸ این‌گونه بیان داشت: «تا نیازسنجی انجام نشود

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

هیچ‌گونه تسهیلاتی پرداخت نمی‌شود، علاوه بر نیازها تمام فعالیت‌های سازمان بر اساس کمیته توانمندسازی است و این منوط بر این است که ابتدا نیازسنجی انجام گیرد.»

کمبود اعتبارات: بر اساس اظهارات مشارکت‌کنندگان با کدهای M۱٤,M۱۵,M۱٦,M۱۹ در پژوهش، کمبود اعتبارات یکی از عوامل موثر بر اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی می‌باشد، چراکه انجام یک برنامه کارا نیازمند یک پشتوانه مالی مناسب می‌باشد. مشارکت‌کنندگان بیان داشتند که یکی از معضلات اصلی برنامه‌ها و فعالیت‌ها، کمبود اعتبارات موجود می‌باشد. در همین زمینه یکی از مدیران با کدM۱۹ بیان داشت: «مهمترین مشکل نداشتن بودجه کافی است. در حال حاضر درصد اندکی از بودجه اشتغال بهزیستی حدود پنج درصد که سال گذشته ده درصد دادن و بیشترین بودجه مربوط به توانبخشی و اجتماعی است. مشکل اساسی ما این است که حوزه پیشگیری به‌اندازه حوزه توانبخشی و اجتماعی حمایت نمی‌شود.»

وارد نمودن مددجویان در یک دوره باطل: شرکت‌کنندگان با کدهای M۳,M۵,M۱۸,M۱۹,M۲۰ حاضر در پژوهش اعم از کارشناسان و مددجویان بیان داشتند؛ متاسفانه برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی از این نظر که مددجویان را وارد یک چرخه باطل وابستگی می‌نماید، اثربخش نیست. در این زمینه کارشناس کدM۱۸ این‌گونه بیان داشت: «برخی از مددجوها به‌دنبال این هستند که فقط از سازمان مستمری‌بگیرند، چون اگر شاغل گردند باید از این چرخه خارج شوند. یکی از علت‌هایی که حاضر نیستند از چرخه مستمری خارج شوند این است که دولت هرسال مبلغ مستمری رو بالابرده و آنان نیز روزبه‌روز وابسته‌تر می‌شوند.»

گام سوم آیا روش اجرای برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه صحیح می‌باشد؟

هدف از گام سوم مدل اوون۱۹۹۳ در این پژوهش، ارزشیابی فرایند می‌باشد. درواقع این گام به‌دنبال این است که مشخص گردد، آیا روش اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌ها صحیح می‌باشد؟ همان‌طور که در جدول شماره سه مشاهده می‌گردد، تبعیض در عرضه خدمات، همکاری نامناسب سایر ارگان‌ها، نظارت نداشتن بر پرداخت وام، نبود مددکاران حرفه‌ای، وابستگی مددجویان به دریافت وام، مشکلات مالی مددجویان و دلسردی مددجویان ازجمله عواملی است که میزان اثربخشی برنامه و فعالیت‌ها را تحت تاثیر قرار می‌دهند. در ادامه به تحلیل هر یک از موارد فوق پرداخته‌شده است.

تبعیض در عرضه خدمات: بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان کدهای M۱٦,M۱۸,M۱۹ حاضر در پژوهش، تبعیض در ارائه خدمات در برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی مشهود است، به‌طوری‌که به افراد زیر هجده سال و بالای پنجاه و پنج سال این خدمات تعلق نمی‌گیرد، درحالی‌که این افراد نیز حق بهره‌مندی از این تسهیلات را داشته و باید از این خدمات برخوردار گردند.

در همین زمینه شرکت‌کننده کدM۱٦ حاضر در پژوهش بیان داشت: «من با این‌که سن بالایی دارم، اما توانایی کار دارم و چندین بار به اداره کل بهزیستی مراجعت نمودم تا از تسهیلات آنان استفاده کنم، اما چون شرایط نداشتم موفق به این امر نشدم.»

همکاری نامناسب سایر ارگان‌ها: بر اساس نظر متخصصان و کارشناسان کدهای M۱۵,M۱۸ همکاری ارگان‌ها وادارات مرتبط با برنامه و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در اثربخشی برنامه‌ها به‌دنبال داشته باشد، اما متاسفانه این تعامل مناسب صورت نگرفته است. در همین خصوص کارشناس کدM۱۸ این‌گونه بیان داشت: «از مشکلات ما در حوزه پیشگیری، همکاری نکردن ادارات دیگر است مثلا ما در چند ماه گذشته وام خوداشتغالی خانگی رو اصلا ندادیم، چون فنی حرفه‌ای با ما همکاری نمی‌کند.»

نظارت نداشتن بر پرداخت وام‌ها: بر اساس اظهارت کارشناسان و مددجویان کدهای M۱۱,M۱٤,M۱٦,M۲۰ نظارت نداشتن بر پرداخت وام‌ها منجر شده که اثربخشی این برنامه‌ها و فعالیت‌ها کاهش خیلی محسوسی داشته باشد، چراکه آنان معتقد بودند بسیاری از این تسهیلات در جهت اشتغالزایی نبوده و صرف دیگر مساله‌های می‌گردد. در همین زمینه مددجوی کدM۱٤ حاضر در پژوهش بیان داشت: «در پرداخت وام‌ها، کارشناس پیشگیری و کارشناس اشتغال بر روی روند کار مددجو نظارت داشته باشند، به فرض وقتی مغازه می‌گیرد بخشی از وام را واگذار کنیم، بعد که وسایل خرید یه بخش دیگر واگذار شود، نه این‌که به‌طور کامل و یکجا همه وام پرداخت شود.»

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

حضور نداشتن مددکاران حرفه‌ای: بنا بر اظهارات شرکت‌کنندگان کدهای M۵,M٦,M۱۷,M۱۸ حاضر در پژوهش، حضور مددکاران حرفه‌ای می‌تواند نقش مثبت و موثری بر اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در خصوص اشتغال پایدار داشته باشد. اما حضور نداشتن مددکاران حرفه‌ای، نداشتن تجربه کافی مددکاران، متناسب نبودن رشته تخصصی مددکاران، موجب گردیده که برنامه‌ها و فعالیت‌های صورت پذیرفته از اثربخشی لازم برخوردار نباشند. در این زمینه کارشناس کدM۱۷ این‌گونه بیان داشت: «مددکارها نقش اساسی و پایه‌ای در فرآیند آماده‌سازی شغلی دارند، در حوزه‌های تخصصی باید از مددکارهای حرفه‌ای و متخصص استفاده شود نه مددکارهای آماتور.»

وابستگی مددجویان به وام: بنا بر نظر مصاحبه‌شوندگان کدهای M۱۹, M۱٦, M۱۵, M۱٤, M۱۱, M۳، پرداخت بیش‌ازحد مستمری و وام به مددجویان آنان را بیشتر وابسته نموده و قدرت استقلال‌طلبی را از آنان می‌گیرد. همین امر موجب گردیده که آنان با اخذ وام نیز به‌دنبال اشتغالزایی نباشند. درمجموع این‌گونه می‌توان استدلال نمود که رویکرد اداره کل بهزیستی در خصوص توانمندسازی مددجویان و خروج آنان از چرخه مستمری‌بگیری از اثربخشی لازم برخوردار نبوده و از سویی دیگر نیز رویکرد فکری مددجویان در جهتی است که وابستگی خود را به اداره کل بهزیستی حفظ نمایند. در همین زمینه کارشناس کدM۱٦ این‌گونه اظهار داشت: «ما مددجو داشتیم که در سال هشتاد میلیون برای اشتغال تسهیلات گرفته، اما دوباره یکی از اولویت‌های اصلی این مددجو این بوده که دوباره مراجعه نموده و از اداره تسهیلات بگیرد. یکی از دلایلی که افراد به‌دنبال شغل نمی‌روند، خروج ده درصد جامعه هدف از چرخه بهزیستی است، یعنی افراد ترجیح می‌دهند که همان مستمری را بگیرند اما به‌دنبال اشتغال نباشند.»

مشکلات مالی مددجویان: بر اساس نظر کارشناسان و مددجویان کدهای M۱,M۳,M٤,M٦,M۱۲,M۱۳,M۱۵,M۱٦ اداره کل بهزیستی ازنظر اعتبارات در تنگنا قرار دارد، و از سوی دیگر با توجه به محدود بودن تسهیلات اعطایی ازنظر ریالی، و متناسب نبودن مبلغ واگذارشده با شغل و از سویی دیگر نداشتن پشتوانه مالی مناسب مددجویان، همه این عوامل منجر گردیده که برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در این مرحله با کاهش میزان اثربخشی مواجه گردد. در همین زمینه کارشناس کدM۱۵ این‌گونه بیان داشت: «خیلی از مددجوها به‌علت بنیه مالی ضعیفی که دارند در سیاست‌ها و برنامه‌های سازمان انحراف ایجاد می‌کنند، یعنی ما مجبور می‌شویم در مسیر قانونی که وجود دارد بعضی‌اوقات انحراف ایجاد کنیم، به‌عبارتی بعضی‌اوقات چشم‌پوشی می‌کنیم.»

دلسردی مددجویان: مصاحبه شوندگان کدهای M۲,M٤,M۹,M۱۰,M۱۸ در پژوهش بیان داشتند که برنامه‌های غیرکارشناسانه منجر به دلسردی مددجویان شده است، چراکه از یک‌سو از منابع موجود به نحو بهینه‌ای استفاده نمی‌گردد که این امر به‌دستورالعمل موجود برمی‌گردد، و از سویی دیگر دستورالعمل موجود در خصوص نحوه پرداخت اعتبارات منجر به مشارکت نکردن مددجویان شده است. همچنین شایان ذکر است که دلسردی و بی‌تمایل مددجویان در کاهش اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی بی‌تاثیر نبوده است. در همین زمینه کارشناس کدM۱۸ بیان داشت: «متاسفانه یکی از عامل‌های اصلی که ما مشکل در ایجاد اشتغال یا استفاده نادرست از منابع داریم، استقبال و مشارکت نکردن مددجوها از برنامه‌های بهزیستی است. الان چیزی بالغبر چهارده ماه است که ما پرونده‌ای تحت عنوان مشاغل خانگی پرداخت نکردیم فقط چند مورد داشتیم که پرداخت شد که آن‌هم مجوزهایش مربوط به سال ۱۳۹٤ بوده است.»

گام چهارم آیا برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه توانسته است به اهداف خود برسد و پاسخگوی نیات برنامه‌ریزان و سیاستگزاران باشد؟ هدف از گام چهارم مدل اوون۱۹۹۳ در این پژوهش، ارزشیابی برای مدیریت برنامه می‌باشد. این گام به‌دنبال این است که مشخص گردد آیا برنامه توانسته است به اهداف خود برسد، و پاسخگوی نیات برنامه‌ریزان و سیاستگزاران باشد. همان‌طور که در جدول شماره چهار مشاهده می‌گردد، میزان اثربخشی برنامه‌های عرضه‌شده، مسیر انجام طرح، سیستم نظارت و پایشگر و جو بی‌اعتمادی به برنامه‌های دولتی ازجمله عواملی است که در تعیین اثربخشی برنامه می‌توانند اثرگذار باشند. در

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

ادامه به تحلیل هر یک از موارد فوق پرداخته‌شده است.

اثربخشی آموزش‌های عرضه شده: بر اساس نظر کارشناسان کدهای M۱,M۲,M۳,M۷,M۱۶ آموزش‌های عرضه گردیده درزمینه اشتغال پایدار از اثربخشی لازم برخوردار بوده است، چراکه آنان معتقدند به‌اندازه کافی و رضایت‌بخش از آموزش‌ها توسط مددجویان استقبال شده است. شایان ذکر که بر اساس مصاحبه با مددجویان نیز این امر مشخص گردید، مددجویان رضایت خوبی از آموزش‌ها داشتند و همین امر اثربخشی آموزش‌ها را نمایان می‌سازد. در همین زمینه کارشناس کدM۱۶ این‌گونه بیان داشت: «به اعتقاد من آموزش‌ها به‌اندازه کافی اثربخش بوده است، همچنین کارشناس‌های حوزه اشتغال در آموزش‌ها شرکت می‌کنند که ببینند این آموزش‌ها تا چه اندازه موثر بوده است.»

مسیر انجام طرح: بر اساس نظر افراد با کدهای M۱۵,M۱۶,M۲۰ حاضر در پژوهش مسیر انجام طرح در جهت درست و مناسبی می‌باشد و برنامه‌ریزان و سیاستگزاران به اهداف و نیات خود تا حدودی دست پیداکرده‌اند، چراکه با عرضه تسهیلات به مددجویان زمینه‌های اشتغال و توانمندسازی مددجویان را فراهم کرده‌اند. در همین زمینه کارشناس کد M۱۵ این‌گونه بیان داشت: «طرح‌ها و فعالیت‌هایی که انجام می‌شود در مسیر درستی هستند، چراکه بر اساس شاخصی که سازمان به‌دنبال آن هست، می‌باشد و در گروه‌های همیار، گروه‌های خودیار و تسهیلاتی که به مددجوها پرداخت‌شده خروجی‌های خوبی داشته و به‌نظرم بهزیستی تا آن‌جایی که امکان داشته کار خود را درست انجام داده است.»

سیستم نظارت و پایشگر: کارشناسان و برخی از مددجویان یا کدهای M۶,M۱۷,M۱۸,M۱۹ در این خصوص بیان داشتند که سیستم نظارتی قوی حاکم نیست، و همین امر موجب گردیده که برنامه و فعالیت‌ها از اثربخشی لازم برخوردار نگردد. بر اساس اظهارات مددجویان شیوه ناصحیح نظارت بر تسهیلات اعطایی موجب گردیده بسیاری از تسهیلات واگذارشده به ایجاد شغل منجر نشده و از سویی دیگر شغل‌های ایجادشده از پایداری لازم برخوردار نباشند. در همین زمینه کارشناسM۱۷ اظهار داشت: «یکی از نیازهای ما این است که یک سیستم نظارتی قوی و پایشگر وارد کارشده که اهداف گم نگردند و برنامه‌ها دچار انحراف نشوند، مشکل اساسی ما این است که مساله‌های را سطحی می‌بینیم.»

جو بی‌اعتمادی به پروژه‌های دولتی: مصاحبه شوندگان کدهای M۶,M۱۵,M۱۶,M۱۷,M۲۰ در تحقیق بیان داشتند که نگرش مثبتی نسبت به فعالیت‌ها و برنامه‌های دولتی از سوی ذی‌نفعان برنامه‌ها وجود ندارد، لذا این برنامه‌ها از اثربخشی لازم برخوردار نمی‌باشند. در همین خصوص کارشناسان کدM۱۷ بیان داشت: «در کرمانشاه یک نگاه بی‌اعتمادی نسبت به دولت‌مردان ایجادشده است، به من به چشم دولتی نگاه می‌کنند، می‌گویند من چرا از این پول نگیرم که در کرمانشاه زیاد شده است.

جدول(۱) نتایج حاصل از تحلیل محتوای ارزشیابی برای توسعه برنامه

مقوله	خرده مقوله‌ها/// کدها/// تعداد تاکید/// مفاهیم
ارزشیابی برای توسعه برنامه	برنامه‌ریزی متمرکز/// M۱۷, M۱۶, M۱۵ /// ۳/// ابلاغ دستورالعمل آماده‌سازی شغلی از مرکز به استان‌ها و استفاده ناچیز از نقطه نظرات استان‌ها و کارگروه‌های مختلف
	پاسخگو نبودن به نیاز همه مددجویان/// M۲, M۳, M٤, M۱٤,M۱۱, M۷ /// ۶/// -وجود محدودیت در عرضه خدمات به گروه‌های معلولین با توجه به نوع معلولیت و محدودیت سنی-نسنجیدن نیاز واقعی از نیازهای مخاطبان- گروه‌بندی نکردن مددجویان
	تشخیص نادرست در مددجویان محتاج/// M۱۸, M۲۰, M۱۳/// ۳/// ابهام برنامه در شناسایی مددجویان
	عدم وجود انسجام سازمانی/// M٦, M۱٦, M۳, M۱۵ /// ۴/// عدم هماهنگی درون بخشی، یعنی بین معاونت‌ها

جدول(۲) نتایج حاصل از تحلیل محتوای ارزشیابی برای شفاف‌سازی برنامه

مقوله	خرده مقوله‌ها/// کدها/// تعداد تاکید/// مفاهیم
ارزشیابی برای شفاف‌سازی برنامه	عرضه تسهیلات بر اساس نیاز/// M۱۷, M۱۸, M۳ /// ۳/// پرداخت تسهیلات منوط به انجام نیازسنجی
	کمبود اعتبارات/// M۱٦, M۱۹, M۱۵, M۱٤ /// ۴/// -جذب اعتبارات ناکافی به‌اندازه نیاز مخاطبان- متناسب نبودن تعداد مددجویان آماده‌شده با منابع موجود
	وارد نمودن مددجویان در یک دور باطل/// M۳, M۱۸, M۱۹, M۲۰, M۵ /// ۵/// وابسته شدن مددجویان به مستمری و بروز نکردن خلاقیت و تکاپو جهت دستیابی به جایگاه واقعی خود

جدول(۳) نتایج حاصل از تحلیل محتوای ارزشیابی فرایند

مقوله	خرده مقوله‌ها/// کدها/// تعداد تاکید/// مفاهیم
ارزشیابی فرایند	تبعیض در خدمات/// M۱۹, M۱٦, M۱۸/// ۳/// وجود محدودیت عرضه خدمات به‌طوری‌که افراد زیر هجده سال خدماتی دریافت نمی‌کنند
	همکاری نکردن سایر ارگان‌ها/// M۱۵, M۱۸/// ۲/// تعامل نامناسب ارگان‌ها و ادارت مرتبط با پروژه اشتغال‌زایی مددجویان- بروکراسی اداری در اخذ تسهیلات
	نظارت نداشتن بر پرداخت وام/// M۱٦, M۲۰, M۱٤, M۱۱/// ۴/// صرف شدن وام در زمینه‌های دیگر به‌جز امر اشتغال‌زایی مددجویان
	حضور نداشتن مددکاران حرفه‌ای/// M۱۷, M٦, M۵, M۱۸/// ۴/// حضور نداشتن مددکاران باانگیزه در جهت ترغیب مددجویان به اشتغال‌زایی و توانمندسازی
	وابستگی مددجویان به وام/// M۱۹, M۱٤, M۱۵, M۱۱, M۳ /// ۶/// عادت و وابستگی بیش‌ازحد مددجویان به مستمری بهزیستی
	مشکلات مالی مددجویان/// M۱, M۱٦, M۳, M٤, M۱۵, M۱۳, M۱۲, M٦/// ۸/// بنیه ضعیف مالی مددجویان در جهت خود توانمندسازی و خوداشتغالی-کمبود اعتبارات دولتی جهت تخصیص به مددجویان در سال‌های اخیر
	دلسردی مددجویان/// M۲, M٤, M۱۸, M۹, M۱۰ /// ۵/// عدم آشنایی کارآفرینان از منابع و مشوق‌های اداره کل بهزیستی- استفاده ناصحیح از منابع موجود- استقبال و مشارکت نکردن مددجویان

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

جدول(٤) نتایج حاصل از تحلیل محتوای ارزشیابی برای مدیریت برنامه

مقوله	خرده مقوله‌ها/// کدها/// تعداد تاکید/// مفاهیم
ارزشیابی برای مدیریت برنامه	اثربخشی آموزش‌های عرضه شده/// M۱, M۲, M۳, M۱٦, M۷/// ۵/// مشمر ثمر بودن آموزش‌های عرضه شده
	مسیر انجام طرح/// M۱٦, M۱٥, M۲۰/// ۳/// پیشبرد اهداف طرح با توجه به سیاست‌های اتخاذی سازمان
	سیستم نظارت و پایشگر/// M۱۹, M٦, M۱۷, M۱۸/// ۴/// تدوین سیستم ناظر و پایشگر
	جو بی‌اعتمادی نسبت به پروژه‌های دولتی/// M۱٥, M۱٦, M۱۷, M٦, M۲۰/// ۵/// نگاه بدبینانه نسبت به پروژه‌های دولتی

جدول(۵) نتایج حاصل از تحلیل محتوای اثربخشی برنامه و فعالیت‌ها از نگاه مددجویان

مقوله	خرده مقوله‌ها/// کدها/// تعداد تاکید/// مفاهیم
ارزشیابی برای ارزیابی آثار	توانمندسازی/// M۱٦, M۱۷, M٦, M۱٥, M۱٦, M۱۷, M۱ M۱۹, M۲۰,/// ۹/// دستیابی به منابع درآمدی جدید- ایجاد شغل و کارآفرینی-آشنایی با قوانین اداری
	بهبود اشتغال معلولین/// M۲, M٤, M٦, M۱٥, M۱/// ۵/// جایگاه هفتم استان درزمینه فعالیت‌های اشتغالی در کل کشور- خروج سی درصد مستمری‌بگیران حوزه اجتماعی از چرخه مستمری‌بگیری
	ایجاد انتظار/// M۱, M٤, M۹, M۱۰, M ٥/// ۵/// انتظار دریافت خدمات و امکانات بیشتر

محرومیت همیشه باعث آسیب می‌شود، باعث ایجاد شکاف‌های طبقاتی می‌شود، تا زمانی که این شکاف‌ها به این اندازه وجود دارد مردم حق‌دارند این‌گونه رفتار کنند.»

گام پنجم آیا برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه از نگاه مددجویان اثربخش بوده است؟ هدف از گام پنجم مدل اوون۱۹۹۳ در این پژوهش، ارزشیابی آثاری می‌باشد که در جدول شماره پنج مشاهده می‌گردد، توانمندسازی، بهبود اشتغال و ایجاد انتظار ازجمله آثار برنامه و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در خصوص اشتغال پایدار می‌باشد که در ادامه به تحلیل هر یک از موارد فوق پرداخته‌شده است.

توانمندسازی: بر اساس نظر کارشناسان و مددجویان کدهای M۲۰, M۱,M٦,M۱٥,M۱٦,M۱٦,M۱۷,M۱۷,M۱۹, پنج مشاهده می‌گردد توانمندی در زمینه‌های معیشتی، انگیزشی و اطلاعاتی از ابعاد مهم توانمندی می‌باشد که به‌صورت توانمندی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بروز نموده است. لذا فعالیت‌ها و برنامه‌های اداره کل در سطح متوسطی منجر به توانمندی مددجویان شده است. در همین زمینه شرکت‌کننده کد M۱٦ بیان داشت: «اعطای تسهیلات به مددجویان و انجام فعالیت‌های مثبت توسط آنان شرایطی را به‌وجود آورده که نشان می‌دهد معلولیت محرومیت است اما محدودیت نیست، درواقع این فضا و انگیزه را در مددجو به‌وجود آورده که می‌تواند وارد بازار کار شود، کارآفرینی کند، خدماتی عرضه کنند و شغلی به‌وجود بیاورد.»

بهبود اشتغال: بهبود وضعیت اشتغال مددجویان کدهای M۱,M۲,M٤,M٦,M۱٥ ازجمله آثار مثبت برنامه و فعالیت‌های اداره کل می‌باشد. باید عنوان داشت که باوجود کاستی‌ها، مددجویان از رضایت بالنسبه‌ای برخوردار بودند و در همین زمینه مددجوی کدM۱ این‌گونه اظهار داشت: «از وقتی وام اشتغال را گرفتم خیلی شرایطم بهتر شده و تحمل هزینه‌های زندگی برایم آسان شده است، خداروشکر با وامی که گرفتم توانستم شغلی راه بندازم و از همین راه هم امرارمعاش کنم.»

ایجاد انتظار: یکی از آثار برنامه و فعالیت‌های اداره کل ازنظر کارشناسان و مددجویان ایجاد انتظارات برای مددجویان می‌باشد که خود مددجویان نیز به این امر مهم واقف بودند. مصاحبه‌شوندگان کدهای M۱,M٤,M٥,M۹,M۱۰ در این خصوص اظهارنظر کرده‌اند. در همین زمینه مددجوی کدM٥ بیان داشت: «به نظرم افرادی که از وام‌ها استفاده می‌کنند توانمند شدند، اما شاید حدود هفتاد درصد افراد توانمند شده باشند. بیشتر مددجوها راضی هستند، اما همیشه انتظار دارند که خدمات بیشتری دریافت کنند.»

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از مهمترین مساله‌هایی که سازمان‌های بهزیستی استان‌ها با آن مواجه هستند، اشتغال مددجویان و توانمندسازی آن‌هاست. این سازمان در راستای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر ازجمله کودکان کار، زنان سرپرست خانوار و معلولان تلاش دارد تا برنامه‌های متنوع و کارآمدی را برای توانمندسازی اقشار هدف به‌کار گیرد. خدمات این سازمان نسبت به سایر نهادها و سازمان‌های خدماتی و حمایتی در سطح گسترده در حوزه‌های اجتماعی، توانبخشی، پیشگیری، اشتغال و مشارکت‌های مردمی انجام می‌شود. لذا پرداختن به ایجاد اشتغال و توانمندسازی مددجویان از دغدغه‌های اصلی بهزیستی است. در این تحقیق همان‌گونه که مطرح شد. از یکی جامعترین الگوها در زمینه ارزشیابی بر مبنای هدف با عنوان مدل اوون۱۹۹۳ استفاده‌شده است که این مدل برنامه همه جانبه‌ای برای بررسی موضوع در اختیار صاحبان تصمیم قرار می‌دهد. یافته‌های پژوهش در خصوص گام اول مدل اوون۱۹۹۳ نشان داد که برنامه‌ریزی متمرکز، پاسخگو نبودن برنامه به نیاز تمام مخاطبان، تشخیص نادرست در مددجویان محتاج و نداشتن انسجام سازمانی ازجمله عواملی هستند که میزان اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های اداره

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

بهزیستی را تحت تاثیر قرار می‌دهند. یافته‌های پژوهش در خصوص گام دوم مدل اوون۱۹۹۳ نشان داد که عرضه تسهیلات بر مبنای نیاز، کمبود اعتبارات و وارد نمـودن مددجویان در یک دوره باطل ازجمله عواملی اسـت که در تعیین اثربخشی برنامه می‌توانند اثرا گذار باشند. نتایج این مطالعه که بیان می‌دارد کمبود اعتبارات نقش به‌سـزایی در تعیین میزان اثربخشـی دارد با یافته‌های براش۱۹۹۹ وهمـکاران همخوانی دارد.[۲۲] یافته‌های پژوهش در خصوص گام سـوم مدل اوون۱۹۹۳ نشان داد که تبعیض در عرضه خدمات، همکاری نامناسـب سـایر ارگان‌ها، نظارت نداشتن بر پرداخت وام، فقدان مددکاران حرفه‌ای، وابستگی مددجویان بـه دریافت وام، مشـکلات مالـی مددجویان و دلسـردی مددجویان ازجمله عواملی اسـت که اثربخشـی برنامه‌هـا و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی را تحت تاثیر قرار داده است. بر اساس نتایج حاصل از مصاحبه با مددجویان و کارشناسـان و مدیران مشـخص گردید که شیوه اجرای دسـتورالعمل موجود درزمینه اعطای تسهیلات نقشی اساسی در تعیین اثربخشـی برنامه دارد، چراکه در برخی موارد شیوه اجرا با دستورالعمل ناهماهنگ است و همین امر منجر به کاهش اثربخشی برنامه می‌گردد.

یافته‌های پژوهش در خصوص گام چهارم مدل اوون۱۹۹۳ نشـان داد که میزان اثربخشـی برنامه‌های عرضه شده، مسـیر انجام طرح، سیستم نظارت و پایشـگر و جو بی‌اعتمادی به برنامه‌های دولتی ازجمله عواملی است که در تعیین اثربخشی برنامه می‌توانند اثرگذار باشند.

یافته‌هـای پژوهش در خصوص گام پنجم مدل اوون۱۹۹۳ نشـان داد که توانمندسـازی، بهبود اشـتغال و ایجاد انتظار ازجملـه آثار برنامه و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی در خصوص اشتغال پایدار می‌باشد.

نتایـج حاضر تحقیـق در پنج گام مـدل اوون۱۹۹۳ بـا نتیجه تحقیق فرجامی۱۳۹۰ و مالمیر۱۳۹۲ مطابقت دارد. فرجامی۱۳۹۰ نتیجه گرفت که داشـتن مهارت فنی و توان اجرایی، رسـیدگی و نظارت مسـتمر بر طرح اجراشـده، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، داشـتن تجربه شـغلی و سـن مددجو ازجمله عوامـل موثر بر موفقیت در خوداشـتغالی در بین مددجویان روسـتایی تحت پوشش کمیته امداد می‌باشد. از سوی دیگر بین متغیرهای روحیه خوداتکایی و اسـتقلال‌طلبی، مشـارکت اعضای خانـواده در اجرای طرح خوداشـتغالی، پشـتیبانی فنـی و تدارکاتی از مددجویان، آشـنایی با عوامل ساختاری و قوانین دریافت وام و موفقیت در خوداشـتغالی مددجویان رابطه معنی‌داری مشـاهده نمی‌شـود.[۱۴] نتایج تحقیق مالمیر۱۳۹۲ نیز نشان داده است که چهار متغیر تجربه درزمینه طرح، امکانات و تجهیزات موردنیاز، مشارکت اعضای خانواده و میزان تسهیلات بانکی قادر به تبیین هفتاد و پنج درصد از تغییرات متغیر وابسته موفقیت طرح خودکفایی بوده‌اند به‌عبارتی این پنج متغییر بیشترین تاثیر را در موفقیت طرح‌های خودکفایی بخش کشاورزی مددجویان دارند.[۱۸]

راه‌بسـت‌ها: محدودیت‌های در اختیار پژوهشـگر شامل پراکندگی جغرافیایی و دسترسـی نداشـتن به همه افراد جامعـه تحقیـق و محدودیت‌هـای خارج از اختیار شـامل محدودیت منابع و ماخذ مرتبط با موضوع و محدودیت در سابقه تحقیق بود.

پیشنهادها

پیشنهادهای‌پژوهشی: -تحلیل‌تاثیرسیاست‌های حمایتی دولت بر اشتغالزایی در جوامع محروم. -ارزیابی‌تاثیر مشـاوره و پشـتیبانی شغلی بر پایداری اشتغال افراد تحت پوشش بهزیستی. -مطالعه تطبیقی روش‌های اشـتغالزایی پایدار در اسـتان‌های مختلف ایران. -بررسـی تاثیر فناوری‌های نوین و دیجیتال بر اشتغالزایی در جوامع محروم. -تحلیل تاثیر فرهنگ و ساختار اجتماعی بر موفقیت برنامه‌های اشـتغالزایی. -بررسـی نقش همکاری‌های بین‌سـازمانی در ارتقـا اثربخشـی برنامه‌های اشـتغالزایی. -مطالعه تطبیقی روش‌های اشـتغالزایی پایدار در اسـتان‌های مختلف ایران. -بررسـی تاثیر آموزش‌های مهارتی بر اشـتغالزایی پایدار در جامعه هدف بهزیستی.

پیشـنهادهای کاربردی: -بـا توجه به نتایج سـوال اول، به‌منظور انطبـاق برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه درزمینه اشتغال بـا نیازهای مددجویـان موارد ذیل پیشـنهاد می‌گردد: قبل از اجرای هرگونه برنامه مرتبط با مددجویـان از آن‌ها نظرخواهی گردد. قبل از تعیین برنامـه، نیازسـنجی و اولویت‌بندی مددجویان برحسب میزان نیاز صورت پذیرد. در جهـت شفافسـازی وظایـف و نقش‌ها و ایجاد ارتباط شـفاف بیـن ارگان‌های مربوطه برنامه‌ریزی و تلاش صورت گیرد.

-با توجـه به نتایـج سـوال دوم و به‌منظور افزایش قابلیت اجرایـی برنامه‌های اداره کل درزمینه اشـغال موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد: با نظرخواهی از کارشناسـان اسـتانی و خود مددجویان و مددکاران، در خصوص اجرایی بودن برنامه اطمینان حاصل شود و بعد از تایید و رفع نواقص برنامه نسبت به اجرای آن اقدام شود. پیشنهاد می‌گردد که ابتدا برنامه به‌صورت

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

آزمایشـی اجرا گردد و در صورت مناسـب بودن برنامه، به دیگر مددجویان ابلاغ گردد.
– با توجه به نتایج سوال سوم و به‌منظور اصلاح و یا افزایش صحـت روش اجرای برنامه‌های اداره کل درزمینه اشتغال، موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد: سیسـتم نظارتی و پایشگر مناسب جهت نظارت بر پرداخت و هزینه تسـهیلات در راستای اشـتغالزایی انتخاب گردد. جهت ارزشـیابی برنامه، از مددجویان ذی‌نفع طرح نیز نظرخواهی گردد.توصیه می‌شـود که در حوزه‌هـای تخصصی از مددکاران حرفه‌ای و متخصـص به‌جای مددکاران آماتور و تجربی اسـتفاده شـود. برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی، درزمینه اشـتغال و کاریابی برای مـددکاران تجربی. متناسـب نمـودن میزان تسـهیلات اعطایـی بـه مددجویان با شـغل درخواسـتی و نیز توانایی مالی مددجو جهت ایجاد شغل پایدار. با توجه به‌وجود بروکراسی اداری در عرضه تسـهیلات پیشنهاد می‌گردد که با اخذ تدابیر اندیشـمندانه نسـبت به رفع قوانین دسـت‌وپاگیر اداری اقـدام گردد. با توجه به نتایج تحقیق مبنی بر همکاری نکردن ارگان‌های مرتبط و ناهماهنگی سـازمانی توصیـه می‌گردد که با تدوین یک برنامه منسـجم نسـبت به انسجام سـازمانی و هماهنگی لازم بین ادارت مرتبط با برنامه ایجاد اشتغال پایدار اقدام لازم صورت پذیرد.
– با توجه به نتایج سـوال چهارم و به‌منظور دسـتیابی برنامه‌های اداره کل به اهداف خود و پاسـخگویی به نیات برنامه‌ریزان و سیاستگزاران، موارد ذیل پیشـنهاد می‌گردد: به‌منظور ایجاد پایداری بیشتر در مشاغل ایجادشده، سیستم نظارتی و پایشگر قوی‌تری ایجاد گردد. ازآن‌جایی که برنامه در حد متوسطی توانسته است پاسخگوی نیات برنامه‌ریزان باشد، توصیه می‌گردد نسـبت به طرحی و اجرای برنامه‌هـای باکیفیت بالاتر اقدام شود.
– با توجه به نتایج سـوال پنجم مبنی بر این‌که آیا برنامه‌های اداره کل از نگاه مددجویان اثربخش بوده اسـت، مورد ذیل پیشـنهاد می‌گردد: ازآن‌جایی‌که اثربخشی برنامه‌های اداره کل بهزیستی در خصوص اشتغال پایدار در سـطح متوسطی ارزیابی گردید پیشنهاد می‌گردد که مسوولین و برنامه‌ریزان امر نسـبت به رفع موانع اثربخشـی برنامه‌ها ازجمله حذف بروکراسی اداری، نظارت بر پرداخت تسهیلات و... اقدام نمایند.

سپاسـگزاری: از اداره کل بهزیستی استان کرمانشاه که در تمامی مراحل پژوهش ما را همراهی کردند تشکر می‌کنیم.

تضـاد منافع: نویسندگان گواهی می‌کنند که هیچ نوع تضاد منافعی چه نویسندگان با یکدیگر و چه با افرادی خارج از تیم نویسندگان و چه با سازمان ها و... وجود ندارد.

منابع

References:

1. Mehdi R, Barani S.(2020) Analysis of the position of technical, vocational and skills training in the comprehensive scientific map of the country. Karafen Scientific-Research Journal. 40(6)15-32 [Persian]. https://dorl.net/dor/20.1001.1.23829796.1398.16.46.1.6
2. Karbasi A, Asnashari H, Aghel A. Forecasting agricultural sector employment in Iran. Journal of Agricultural Economics and Development, 2008; 22(2)[Persian]. https://dorl.net/dor/20.1001.1.20084722.1387.22.2.3.4
3. Gorji E, Jafarighodosi A. (2012). Dynamic macroeconomics (unemployment, inflation and stagflation). Samt Publication, Tehran, Iran. [Persian] http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2847409
4. Sheibani, S, Goodarzi H, Zarei F, Sheibani S. (2020). The impact of sustainable employment of the disabled with emphasis on the SE method. Second International Conference on Innovation in Business Management and Economics [Persian]. https://civilica.com/doc/1045764/
5. Center for Human Rights Studies (2003). Excerpts from the most important international human rights instruments. Tehranuniversity, Faculty of Law and Political Science, Tehran. [Persian]. http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/676390
6. Azadeh A, Daneshfard K. (2021). Explaining the empowerment indicators of the Technical and Vocational University based on the characteristics of the Entrepreneur University (Case study: Bandar Abbas Technical and Vocational University). Karafen Scientific-Research Quarterly. 17: 59-41 [Persian]. https://dorl.net/dor/20.1001.1.23829796.1399.17.3.3.9
7. Statistical Center of Iran (2006). The Survey Results of the Workforce [Persian]. http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1030186
8. Bahrikhiawi B, Abedini A.(2018). Employment of persons with disabilities from the perspective of

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]

international law. Quarterly Journal of Legal Research of the Treaty, Year 2(3). (109-142) [Persian]. https://www.mo-lawresearch.ir/article_69910.html
9. Dhar S, Farzana T.(2017). Entrepreneurs with disabilities in Bangladesh: An exploratory study on their entrepreneurial motivation and challenges. European Journal of Business and Management 9(36): 103-114. https://www.researchgate.net/publication/322265630_Entrepreneurs_with_Disabilities_in_Bangladesh_An_Exploratory_Study_on_Their_Entrepreneurial_Motivation_and_Challenges.
10. Alavi S.A, Kaboli R.(2002). Employment disabled: A guide to the selection and employment of the disabled, including all relevant laws and regulations. Higher Institute of Management Education and Research and (176). [Persian]http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/671322
11. Mussida C, Sciulli D.(2016). Disability and employment across Central and Eastern European countries. IZA Journal of Labor & Development 5(1): 1-24. https://www.researchgate.net/publication/295898758_Disability_and_employment_across_Central_and_Eastern_European_Countries
12. Abbasi E, Arianfar M.(2008). Evaluation of Self-employment Loans Effectiveness during Iran's Third Development Plan in Golestan Province. Quarterly Journal of Planning and Budget 13 (2): 3-21 [Persian]. http://jpbud.ir/article-1-9-en.html
13. Uddin M, Jamil S.(2015). Entrepreneurial barriers faced by disabled in India. Asian Social Science .11(24)27. https://www.researchgate.net/publication/281288796_Entrepreneurial_Barriers_Faced_by_Disabled_in_India
14. Farjami M.(2011). (Dissertation) Investigating the factors affecting the development of self-employment and management of rural clients of Imam Khomeini Relief Committee of Birjand city in the fourth development plan of the country. Research and Technology - Birjand University - Faculty of Agriculture [Persian]. https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/38f57b7558ef48ab71b1acd6b06ffdd8
15. Mousavi S, Jabbari M, Farajzadeh Z.(2011). Analysis of the effect of livestock cooperatives to create employment and production in Fars province: application of fuzzy linear regression approach. Journal of Agricultural Economics Research; 3 (10): 21-35 [Persian]. https://civilica.com/doc/1906460/
16. Marzbani S, Alizade M, Arabioon A, Moradi M.(2001). The role of granted facilities in job creation in small and medium enterprises in the agricultural sector. Proceedings of the first student entrepreneurship conference in the country, Tehran University [Persian]. https://civilica.com/doc/185975/
17. Akhondzadeh A, Rahmani T.(2014). The role of government and support agencies in the process of business implementation and employment of young people studied: Mehr Imam Reza (AS) fund government support agencies in the employment sector. National Conference on New Approaches in Business Management [Persian]. https://civilica.com/doc/324721/
18. Malmir A, Ivani G.(2012). Investigation of employment loans and their impact on the economy and stabilization of small businesses in the family covered by the Relief Committee (Case study of Gilan-e-Gharb city). National Conference on Accounting and Management [Persian]. https://civilica.com/doc/420156/
19. Afkar A, Nasiripour A, Tabibi J, Kamali M, Farmanbar R, Kazem Nejad Leili E. Comparison between capabilities of the disabled people before and after implementation of community based on rehabilitation(cbr) program. Journal of Holistic Nursing and Midwifery 2014; 24 (4) :1-8. [Persian] http://hnmj.gums.ac.ir/article-1-359-en.html
20.Moosavi S, Jabari M, Farajzade M. (2011). Analysis of the effect of livestock cooperatives to create employment and production in Fars province: application of fuzzy linear regression approach. Journal of Agricultural Economics Research 3 (10): 21-35 [Persian]. https://jae.marvdasht.iau.ir/article_1295.html?lang=en
21. Randolph D.S, Andresen E.M.(2004). Disability, gender, and unemployment relationships in the United States from the behavioral risk factor surveillance system." Disability & Society 19(4): 403-414. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09687590410001689494
22. Brush C, Hisrich R.D. (1999). Women-owned businesses: Why do they matter?. In: Acs, Z.J. (eds) Are small firms important? Their role and impact. pp 111–127 Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-5173-7_7
23. Owen J.M. (2020). Program evaluation: Forms and approaches, Routledge, London, U.K. https://doi.org/10.4324/9781003116875

wnloaded from socialworkmag.ir on 2026-11-17]